

СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

SOCIAL AND PERSONAL COMPETENCES OF STUDENTS OF SENIOR CLASSES

У статті проаналізовані різні підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників до поняття соціальні та особистісні компетентності. Автор надає огляд основних освітньо-філософських концептів соціальних та особистісних компетентностей в контексті сучасного розвитку освіти. У статті використані наступні методи дослідження: вивчення, аналіз та узагальнення педагогічних джерел з метою теоретичного обґрунтування поняття соціально-особистісної компетентності.

Стаття починається із характеристики науково-педагогічних підходів щодо соціальної компетентності старшокласників. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної джерельної бази автор наводить власне розуміння феномену соціальної компетентності учнів старших класів інтегровану здатність особистості, що складається з різноманітних навичок, а також знань, ставлень, та поведінки, які забезпечують особистості ефективну діяльність в соціумі.

Автор зазначає, що у зарубіжній науковій думці панує думка про те, що соціальна та особистісна компетентності учнів є складовими емоційної компетентності. У статті розглянуті складові елементи як соціальної, так й особистісної компетентності. Автор аналізує документи Ради ЄС та інших міжнародних організацій, які визначають сутність соціальної та особистісної компетентності та зауважує, що вони не лише розглядаються разом, а також одночасно з вмінням вчитися. У статті проаналізовано Європейські соціальної та особистісної компетентностей і компетентності вміння вчитися, метою якої є встановлення спільного розуміння та спільної мови щодо особистісних, соціальних компетентностей та компетентності вміння вчитися. Автор робить висновки, що кожна з компетентностей має три дескриптори, які загалом відповідають моделі «усвідомлення, розуміння, дія» та розглядає їх потрібно разом, як взаємодоповнюючі одна одну.

Ключові слова: компетентність, особистісна компетентність, соціальна компетентність, вміння вчитися, старшокласники.

The article analyzes different approaches of Ukrainian and foreign researchers to the concept of social and personal competence. The author provides an overview of the main educational and philosophical concepts of social and personal competences in the context of the modern development of education. The following research methods are used in the article: study, analysis and generalization of pedagogical sources in order to theoretically substantiate the concept of social and personal competence.

The article begins with a description of scientific and pedagogical approaches to the social competence of high school students. Based on the analysis of the Ukrainian and foreign source base, the author provides her own understanding of the phenomenon of social competence of high school students, the integrated ability of the individual, consisting of various skills, as well as knowledge, attitudes, and behavior that provide the individual with effective performance in society.

The author notes that the prevailing opinion in foreign scientific discourse is that the social and personal competence of students are components of emotional competence. The article considers the constituent elements of both social and personal competence. The author analyzes the documents of the Council of the EU and other international organizations that define the essence of social and personal competence and notes that they are not only considered together, but also simultaneously with the ability to learn. The article analyzes the European Social and Personal Competences and Competence to Learn, the purpose of which is to establish a common understanding and a common language regarding personal, social competencies and competence to learn. The author concludes that each of the competencies has three descriptors that generally correspond to the model "awareness, understanding, action" and they should be considered together as mutually complementary.

Key words: competence, personal competence, social competence, learning ability, high school students.

УДК 37.091.212:159.923.33
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/51.2.3>

Швець Т.Е.,
канд. пед. наук,
заступник директора
з науково-методичної роботи
Приватної школи «Афіни м. Києва»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Входження України в європейський освітній простір, орієнтує навчально-виховний процес на гуманістичні цінності, розвиток особистого потенціалу учнів та компетентісний підхід. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) визначає, що «метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї

мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності» [5]. Концепція нової української школи враховує та передбачає запровадження компетентісного підходу до навчання у школах і передбачає ряд ключових компетентностей, серед яких: громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами дослідження соціальних та особистісних компетентностей учнів займалися вітчиз-

няні вчені: Д. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Гарбузюк, Н. Гавриш, М. Докторович, І. Ермаков, Л. Коваль, О. Мельниченко, О. Овчарук, В. Шахрай, О. Шевченко та ін. Серед зарубіжних дослідників варто зазначити М. Аргайла, Д. Гоулмана, М. Кемпла, К. Монахана, Х. Хан та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, недостатня увага приділена дослідженню соціально-особистісних компетентностей як цілісному утворенню учнів старших класів у системі загальної середньої освіти.

Метою статті є характеристика поняття соціально-особистісних компетентностей учнів старших класів.

Виклад основного матеріалу. У травні 2018 року Рада Європейського Союзу прийняла Рекомендацію щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя [25]. Серед ключових компетентностей, визначених Радою ЄС, зазначено також і особистісну та соціальну компетентності [21, с. 5]. Звернення до вітчизняних та зарубіжних досліджень соціально-особистісних компетентностей дозволило прийти до наступного висновку: досить багато наукових доробок, що присвячені окремо соціальній та окремо особистісній компетентностям.

М. Докторович зазначає, що соціальна компетентність – явище усвідомлене індивідом внаслідок власних розумінь; ця компетентність – багатоаспектна характеристика, яка вказує на якість відносин людини в соціумі, враховує соціальні мотиви, навички, що необхідні для взаємодії із суспільством. Визначення «соціальної компетентності» сформульовано дослідницею як набутої здатності особистості гнучко орієнтуватися в мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем [8, с. 8].

І. Зарубінська зазначає, що соціальна компетентність включає різні сфери діяльності людини: соціальну, навчальну, професійну, вона є суттєвою передумовою результативної взаємодії особистостей та розглядає соціальну компетентність особистості як «складну, інтегративну характеристику особистості, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, ціннісних орієнтацій, переконань, що сприяють активній взаємодії із суспільством, налагодженню контактів з різними групами та особами, участі у соціально значущих проектах, продуктивному виконанню різних соціальних ролей» [9, с. 10].

В. Шахрай дає наступне визначення поняття «соціальна компетентність» - це цілісне інтегративне утворення, сукупність соціальних знань, вмінь та досвіду, що забезпечують результативну взаємодію людини із суспільством шляхом засвоєння основних соціальних ролей, її самореалізацію в соціумі, відображаючи ступінь соціалізованості

індивіда. Структурними елементами соціальної компетентності авторка визначає: знання як інструменти діяльності, життєві навички, особливі способи мислення, комунікативно-організаторські здібності, здатність усвідомлювати, оцінювати й відповідати за наслідки своїх дій [16, с. 40].

Н. Борбич вважає, що соціальна компетентність визначається як набута здатність особистості гнучко й конструктивно орієнтуватися у постійно мінливих соціальних умовах та ефективно й творчо взаємодіяти із соціальним середовищем; в змістовому аспекті характеризується засвоєнням соціальних норм та формуванням соціальних якостей, вмінь і навичок; у процесуальному аспекті – взаємодією соціуму та особистості [4].

Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук підкреслюють, що соціальна компетентність передбачає наступні здатності особистості:

- аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце, та проєктувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідуумів, відповідно до соціальних норм і правил, наявних у суспільстві, та інших чинників;
- продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, виявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими;
- застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання;
- спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проєкти та стратегії індивідуальних і колективних дій;
- визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, уміти емоційно налаштуватися на спілкування з іншим [11, с. 85].

С. Остапенко під соціальною компетентністю розуміє інтегральне комплексне явище, що поєднує в собі адекватне розуміння соціальної дійсності, знання, спрямованість на партнерські стосунки та кооперацію з іншими, особисту рефлексію, здатність до соціальної творчості тощо [15, с. 34].

Л. Калініна у своєму дослідженні робить висновки, що більшість науковців соціальну компетентність розглядають у трьох аспектах: як загальне збирне поняття, що свідчить про рівень соціалізації людини; як ключову компетентність особистості; як особистісну інтегративну властивість індивіда. Дослідниця подає власне тлумачення поняття «соціальна компетентність» – це інтегральна властивість особистості, що становить систему особистісних рис та якостей, здібностей і здатностей, які забезпечують відповідність індивіда його соціальній групі, визначає досягнення власних, суспільно значущих цілей (обраних самостійно

або заданих зовні) та успішну самореалізацію в гетерогенному соціумі відповідно до прийнятих у соціумі норм і цінностей [10, с. 255].

Частина наукових праць пов'язують соціальну компетентність із розвиненою суб'єктністю особистості, її соціальною активністю, здатністю до соціального вибору, що є умовою успішної соціалізації [16, с. 36]. На необхідність формування суб'єктності особистості як важливого показника її компетентності І. Бех [1, с. 29]. М. Люшин вважає, що оптимальними шляхами підвищення рівня соціальної компетентності учнів старшої школи є розвиток умінь комунікувати з оточенням, уживатися з людьми інших культур, мов і релігій; набуття навичок самоменеджменту, роботи в команді, лідерських якостей; формування готовності до зміни соціальних ролей (дитини, учня, громадянина, працівника, лідера, партнера, опонента тощо) [12, с. 5].

У зарубіжних дослідженнях соціальної компетентності акцент робиться на системі уявлень про соціальну поведінку особистості та діяльність, які визначають комплекс навичок, необхідних для успішної взаємодії у суспільстві [9, с. 9]. У класичному уявленні М. Аргайла соціальна компетентність – це набір навичок, які визначають можливість адекватного реагування на конкретну соціальну ситуацію. За появу та розвиток соціальної компетентності відповідають здібності, необхідні для обробки поведінкової інформації, які автор описав як соціальний інтелект. До соціальної компетентності М. Аргайл відносить [18]:

- здатність забезпечувати соціальне підкріплення, яке допомагає підтримувати взаємовідносини;
- емпатія та здатність приймати ролі інших людей, що особливо важливо в командній роботі, дружніх стосунках;
- наполегливість, тобто вміння відстоювати свої права без прояву агресії;
- вербальне та невербальне спілкування;
- соціальний інтелект і навички вирішення проблем.

К. Монахан вважає, що соціальна компетентність характеризується наявністю позитивної соціальної поведінки, навичок, що полегшують соціальні відносини, а також пов'язані з ознаками соціальної адаптації [22, с. 12]. Х. Хан і М. Кемпл наводять шість компонентів соціальної компетентності: прийняття суспільних цінностей; особистісна ідентичність; навички міжособистісного спілкування; вміння регулювати власну поведінку відповідно до суспільних очікувань; планування та прийняття рішень; розвиток культурної компетентності [19, с. 241]. Ю. Кеннінг і М. Горенбург у своїх працях поняття соціальної компетентності відносять до сфери відносин між людьми. Вони

називають соціальну компетентність втіленням людських знань, умінь, навичок, що полегшують соціальну поведінку [20, с. 143]. М. Монієр, Т. Тшоп, К. Србені, А. Дітцен [23] визначають соціальну компетентність як багатовимірну структуру, що визначається взаємодією багатьох навичок: комунікативність, наполегливість, здатністю приймати критику, а також залежить від цінностей, ставлення та від правил, стандартів і очікувань.

Таким чином, проведений аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових розвідок дає можливість коротко охарактеризувати соціальну компетентність як інтегровану здатність особистості, що складається з різноманітних навичок, а також знань, ставлень, та поведінки, які забезпечують особистості ефективну діяльність в соціумі.

На відміну, від соціальної компетентності, особистісна компетентність в українському науковому полі зустрічається значно рідше. О. Гулай розуміє особистісну компетентність як потребу самостійного пошуку і засвоєння знань, формування реальної самооцінки; вміння аналізувати свої дії, усвідомлення відповідальності за свої дії [6].

Н. Болюбаш у своєму дослідженні визначає особистісно-індивідуальну компетентність. Дослідниця вважає, що це сукупність компетенцій, що відображають професійно-спрямовані переконання, цінності, потреби, вольові риси особистості, мотиви професійної діяльності, умінь досягати поставленої мети у виконанні професійних завдань [3].

Н. Бігун вважає особистісну компетентність обізнаністю людини стосовно своїх особистісних якостей і властивостей [2]. Рівень особистісної компетентності, на думку науковця, визначається здатністю людини адекватно сприймати і оцінювати риси свого характеру, власні життєві цінності та пріоритети, бажання, здібності та потенційні можливості. Особистісна компетентність виявляється також у здатності людини бачити свої слабкі і сильні сторони, усвідомлювати особистісні проблеми та ті зовнішні і внутрішні фактори, які спричиняють виникнення цих проблем.

За О. Шевченко особистісна компетентність – це інтегральна характеристика людини, здатність особистості виявляти, осмислювати, проявляти, оцінювати, розвивати, довільно регулювати власні особистісні ресурси, здібності, обдарування та соціальні позиції, розробляти, вдосконалювати та втілювати у дійсність свої життєві плани, що базуються на усвідомленні соціальних потреб та особистісних цінностей [17, с. 32]. Ми погоджуємося із дослідницею, яка зазначає, що особистісна компетентність охоплює наступні навички: самоусвідомлення та самооцінка; аналіз проблем і прийняття рішень; визначення життєвих цілей та програм; навички самоконтролю; мотивація успіху та тренування волі.

Таблиця 1

Структура особистісної, соціальної компетентності та компетентності вміння вчитися

Особистісна компетентність	Соціальна компетентність	Компетентність вміння вчитися
<i>Саморегулювання:</i> усвідомлення та управління емоціями, думками та поведінкою	<i>Емпатія:</i> розуміння емоцій, переживань і цінностей іншої людини, а також відповідна реакція	<i>Мислення, налаштоване на розвиток:</i> віра у свій потенціал та потенціал інших, постійно вчитися та прогресувати
<i>Гнучкість:</i> здатність керувати змінами в умовах невизначеності, а також протистояти викликам	<i>Комунікація:</i> використання відповідних комунікаційних стратегій, предметно-спеціальних кодів та інструментів залежно від контексту та змісту	<i>Критичне мислення:</i> оцінка інформації та аргументів для підтримки аргументованих висновків і розробки інноваційних рішень
<i>Добробут:</i> прагнення до задоволення життям, піклування про фізичне, психічне та соціальне здоров'я; прийняття сталого способу життя	<i>Співпраця:</i> участь у груповій діяльності та командній роботі при визнанні та повазі інших	<i>Управління навчанням:</i> планування, організація, моніторинг та перевірка власного навчання

На імпонує думка вітчизняної дослідниці О. Мельниченко про те, що соціальну та особистісну компетентності неможливо вивчати окремо, оскільки поняття компетентності у своїй суті відводить вагому роль особистісному перетворенню будь-якого соціального знання або досвіду, його інтеріоризації тощо [13, с. 51].

На думку Д. Гоулмана особистісна та соціальна компетентність є складовими емоційної компетентності [7]. Особистісна компетентність включає:

1) усвідомлення самого себе (емоційне усвідомлення: зрозуміти свої почуття і те, як вони на нас впливають; точна самооцінка: знати і розуміти свої сильні і слабкі сторони; впевненість: розвинуте почуття власної гідності, висока оцінка своїх можливостей);

2) здатність керувати собою (самоконтроль: не допускати вибуху емоцій, агресії; чесність: дотримуватись високих стандартів порядності та гідності; відповідальність: завжди розуміти, що людина сама повинна відповідати за результати своєї роботи; здатність пристосовуватись: гнучкість у часи перемін; новаторство: бути відкритим до нових ідей, рішень, інформації);

3) зацікавленість (прагнення до вищих досягнень; ініціатива: готовність використовувати і створювати можливості; оптимізм: досягати поставленої «цілі», не дивлячись на труднощі, не падати духом).

У зарубіжних наукових дослідженнях відповідно до Рекомендацій Ради Європи соціальна, особистісна компетентності розглядаються разом. Також до них доєднано компетентність вміння вчитися. На думку авторів Рекомендацій, особиста, соціальна компетентність і компетентність у вміння вчитися – це здатність розмірковувати про себе, ефективно керувати часом та інформацією, конструктивно співпрацювати з іншими людьми, бути стійкими та керувати власним навчанням і кар'єрою. Також включає в себе здатність справлятися з невизначеністю та складністю, вміння вчитися, підтримувати своє фізичне та емоційне благополуччя, підтримувати фізичне та психічне

здоров'я, а також здатність вести здорове, орієнтоване на майбутнє життя, проявляти емпатію, вміння керувати конфліктами [21, с. 11].

Міжнародною групою вчених у 2020 році було створено документ LifeComp – The European Framework for Personal, Social and Learning to Learn Key Competence (Європейські рамки соціальної та особистісної компетентностей і компетентності вміння вчитися), метою якого є встановлення спільного розуміння та спільної мови щодо особистісних, соціальних компетентностей та компетентності вміння вчитися [24]. У цьому документі, який було створено на основі Рекомендацій Ради Європи, наголошується, що жодна з названих компетентностей не є більш чи менш важливою, кожна має три дескриптори, які загалом відповідають моделі «усвідомлення, розуміння, дія» та розглядати їх потрібно разом, як взаємодоповнюючі одна одну. Коротко це можна відобразити у таблиці.

Висновки. Отже, узагальнюючи вітчизняні та зарубіжні дослідження у сфері соціально-особистісних компетентностей, можна зробити висновки про те, що останнім часом ці компетентності розглядаються разом, не є ієрархічними, складаються з знань, навичок, ставлень, поведінки. Також варто відмітити спільну характеристику – динамічність, тобто постійний їх розвиток; повторювальні складові, а саме: міжособистісна комунікація, співпраця, вміння ставити цілі, планувати свою діяльність, критичне та креативне мислення, саморегуляція, вміння вирішувати проблеми, жити та співдіяти у соціумі тощо. На сьогодні завдання розвитку соціально-особистісних компетентностей є основним на усіх ланках освіти, що підтверджується і практикою, і державною політикою країн. Відповідно, існує необхідність цілеспрямованого керованого процесу розвитку соціально-особистісних компетентностей учнів старших класів завдяки створенню організаційних, педагогічних, психологічних та соціальних умов для якісної їх сформованості.

Подальші перспективи дослідження вба-чаємо у розгляді умов, які сприятимуть розвитку соціально-особистісних компетентностей учнів старших класів засобами тьюторингу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2 (63). С. 26–31.
2. Бігун Н. І. Розвиток особистісної компетентності як психологічна умова профілактики і подолання депресії. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 8. С. 58–66.
3. Болюбаш Н. М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Наукові праці: Науково-методичний журнал. Серія «Педагогіка»*. 2009. Вип. 99. Т. 112. С. 88–95.
4. Борбич Н. В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів як соціально-педагогічна проблема. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10 (1). С. 166–170.
5. Верховна Рада України (від 16.01.2020 № 463-ІХ. Редакція станом на 01.07.2022). Закон України «Про загальну середню освіту». 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 17.02.2022)
6. Гулай О. І. Викладач вищої школи в контексті компетентнісного підходу. *Наука і освіта*. 2010. № 7. С. 71–73.
7. Гоулман Д. Емоційний інтелект /пер. с англ. С.Л. Гумецької. Харків: Віват, 2018. 512 с.
8. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2007. 19 с.
9. Зарубінська І.Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2011. 39 с.
10. Калініна Л.М. Розвиток соціальної компетентності учнівської молоді як змістова компонента навчання керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Проблеми сучасного підручника*. 2015. Вип.15(1). С.254–267.
11. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики : колективна монографія / за заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К. І. С., 2004. 112 с.
12. Люшин М.О. Формування соціальної компетентності особистості в загальноосвітньому навчальному закладі. *SWorld*. V. 7 . 2017. С. 13-18.
13. Мельниченко О.В., Блозва О.Г. Соціально-особистісна компетентність викладача у сучасній вищій школі. *Молодий вчений*. № 9 (61). 2018 р. С. 50-54.
14. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: ухвалено рішенням Колегії МОН України 20.10.2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 21.05.2022).
15. Остапенко С. А. Дидактичні умови формування соціальної компетентності студентів філологічних спеціальностей у процесі самостійної навчальної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Кривий Ріг, 2012. 324 с.
16. Шахрай В.М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва: дис. ... д-ра пед. наук. Київ. 2016. 534 с.
17. Шевченко О. М. Психологічні особливості розвитку особистісної компетентності старшокласників : дисертація ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2013. 299 с.
18. Argyle M. *The Psychology of Happiness*. Routledge, 2011. 288 p.
19. Han, H.S., Kemple, K.M. Components of Social Competence and Strategies of Support: Considering What to Teach and How. *Early Childhood Educ J* 34, 241–246 (2006). <https://doi.org/10.1007/s10643-006-0139-2>
20. Kanning U.P., Horenburg M. Social competence – an overview of contemporary research and practice. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2014. Т. 19. Вип. 2. С. 141–153.
21. Key competences for lifelong learning. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. 20 с.
22. Monahan K. The development of social competence from early childhood through middle adolescence: Stability and accentuation of individual differences over time. A dissertation of the requirements for the Degree Doctor of Philosophy. Temple University, 2008. 138 p.
23. Monnier M., Tschöpe T., Srbeny C. et al. Occupation-specific social competences in vocational education and training (VET): the example of a technology-based assessment. *Empirical Res Voc Ed Train*, 10 (2016). URL: <https://doi.org/10.1186/s40461-016-0036-x>
24. Sala, A., Punie, Y., Garkov, V. and Cabrera Giraldez, M., *LifeComp: The European Framework for Personal, Social and Learning to Learn Key Competence*, EUR 30246 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020. doi:10.2760/302967, JRC120911.
25. The Official Journal 2018/C 189/01 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC%3A2018%3A189%3ATOC> (дата звернення: 21.07.2022)